

Darbeler ve Batı Medyası: 28 Şubat Darbesi Üzerinden Bir Analiz

Şeyma Akın

Öğretim Görevlisi | Aksaray Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Öz

Modern Türkiye’de asker-sivil ilişkisi, genelde sorunlu olagelmıştır; özellikle askerin sivil cehna duyduğu güvensizlik ve ayrıca kendisini cumhuriyetin değerlerinin bekçisi addetmesi ile bu gerilimli ilişki zaman zaman darbelerle noktalanmıştır. “Başarılı” darbelerin yanı sıra çeşitli darbe girişimleri yapılmıştır. Böyle bir girişim en son bu yılın Temmuz ayında yaşanmış, başarısız olmasına rağmen de ülkeye epeyce hasar vermiştir. Seçilmiş hükümeti yerinden etme bakımından “başarılı” darbeler 1960, 1971, 1980 ve son olarak da 1997’de gerçekleşmiştir. Ancak 28 Şubat postmodern darbe olarak nitelendirilen bu girişim, diğerlerinden oldukça farklı seyretmiş ve sonuçlar doğurmuştur. Daha öncekilerden farklı olarak konvansiyonel yöntemlere başvurulmamış, çağın koşullarından faydalanılarak geniş destek sağlanmıştır. Çeşitli kurumların yanı sıra medyayı kitleleri ikna etmek, darbe koşullarını hazırlamak, makbul olan ile olmayan arasında ayırım yapmak gibi amaçlar için kullanılmış ve ciddi bir başarı sağlanmıştır. Türkiye’de böyle bir darbe yaşanırken, Batılı devletler bunu bir darbe olarak algılamak istememiş, daha ziyade haddini aşan İslamcı bir hükümetin doğru yola getirilmesi şeklinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 28 Şubat, darbe, Batı medyası, İslamcılık

Coups and Western Media: An Analysis Based on February 28 Coup Abstract

The relationship between the army and civil government has usually been problematic in modern Turkey. The army has considered as the guardian of the values of the republic and thus not trusted civil governments, which led to coups several times in Turkey. Next to “successful” coups, Turkey has also experienced many coup attempts; one such attempt was in July this year causing severe damages in the country. Attempts resulting in coup d’états were in 1960, 1971, 1980 and 1997, all of which resulted in overthrowing the elected government. However, the postmodern coup of 28 February 1997 was different in terms of how it proceeded and resulted. It did not turn to conventional methods, but provided wide support using the means of its time. It made use of the media to convince people, prepare conditions for the coup, differentiate between the approved and menacing politicians and gained much success by doing so. While Turkey was going through a coup, Western states did not consider it a coup, but preferred to interpret it as putting the Islamists into the right way.

Key Words: 28 February, coup, Western media, Islamism

Giriş¹

Batı'nın ile Doğu ilişkisi her zaman sorunlu olagelmıştır; aradaki kültürel farklılıklar ve o farklılıklar üzerinden hegemonya kurma çabaları zaman zaman gerilimlerin artmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin Batılı devletlerle ilişkisine bakıldığında da bu inişli çıkışlı ilişki kurma biçimi göze çarpmaktadır. Batı kendini 18. Yüzyıldan sonra yeniden konumlandırırken, sadece geleneklerinin bir kısmını kenara bırakmamış aynı zamanda “ötekine” karşı bir pozisyon alma ihtiyacı duymuştur. Böyle yaparken merkeze kendi “evrensel” değer ve anlayışlarını yerleştirmiş ve bunun dışında kalanları daha değersiz veya ilkel olarak sınıflandırmıştır. “Batılı” süreçlerden geçmeyen toplumların, daha başarısız veya kendi kaderini tayin etmekte yetersiz olduğu kanaati yerleşmiştir. Söz konusu toplumların gelenekleri veya değer sistemleri İslam'a dayandığında ise bu görüş daha da keskinleşmiştir. Son dönemlerde, belki de 1990'lardan sonra, Batı'nın bu toplumlarla olan ilişkisi ve onlara bakışı açısından tekrar bir kırılma yaşanmıştır.

Türkiye'deki gelişmeleri de bu anlamda okumak mümkündür, zira Milli Görüş hareketi 60'larda fikri zemin bulmuş ama siyaset sahnesinde etkin yer alması uzun zaman almıştır. 1970'lerdeki kısa süreli koalisyon ortaklıkları bir yana, 1990'larda yaşananlar ile daha görünür hale gelmiş ve müesses nizamca ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Söz konusu tehdit algısı sadece Türkiye'de yaşanmamış, Avrupa'da da tedirgin edici bir gelişme şeklinde yankı bulmuştur. Bu yazıda İslam söz konusu olduğunda Batı'nın bakış açısının her zaman tutarlı olmadığı, hatta demokrasi gibi kendi toplumları için önemli olarak nitelendirdikleri değerlerin “ötekinin özel koşullarında”, örneğin İslamcı bir yükseliş yaşandığında, rafa kaldırılmasında bir sakınca bulunmadığı ileri sürülmektedir.

Daha önce de değinildiği gibi Batı-Doğu ekseninde Batının aksine Doğunun kendi kaderini tayin etmekten yoksun olduğu varsayımıyla işleyen bir demokrasi ortaya koyamayacağı ve bu nedenle zaman zaman kırılmalar yaşanacağı veya asker gibi bazı grupların devreye girmesinde şaşılacak bir şey olmayacağı görüşü yaygındır. Türkiye'de yaşanan 28 Şubat süreci, tam da bu bakış açısını anlamak için iyi bir zemin teşkil etmektedir; bu nedenle bu yazıda 28 Şubat sürecinin Batı medyasında ele alınış biçimleri ortaya konacak ve söz konusu haberlerde kullanılan dil incelenecektir. Batı medyasından kasıt, Alman, İngiliz ve Fransız ana akım medyasında yer alan örnek haberlerle ilgi-

1 Bu makale daha önce hazırlanan *28 Şubat Süreci ve Batı Medyasındaki Algılaması* başlıklı Yüksek Lisans tezinin kısmen güncellenmiş bir kısmından yararlanılarak hazırlanmıştır.

lidir; her üç ülke, haberleri ele alma biçiminde benzerlikler, hatta örtüşen bakış açıları sergilemektedir. Diğer Batılı ülkelerde yapılan haberlere yer verilmemiştir, ancak onlarda da benzer bir yaklaşımdan bahsetmek mümkündür.

Türkiye ile olan ilişkisinde Batı'nın tutarsız tavrı 15 Temmuz sonrasında da görülmektedir. Çok sert bir askeri müdahale olmasına rağmen ve CNN ve BBC gibi küresel yayın yapan yayın organlarının süreci canlı yayınlara sık sık gündeme getirmesine rağmen, tarafsız haber yapılmadığı açıktır. Darbe sonrasında yapılan haberlerde sık sık darbenin arkasındaki ismin Türkiye tarafından çok hızlı belirlendiğini ve bunu ülkenin bunu doğrulama ihtiyacı dahi hissetmeden tutuklamalar yaptığı dile getirilmiştir². Yine darbenin hemen ertesi gününde Erdoğan'ın temizlik yapmak için fırsatı ele geçirdiğini ve tutuklamalara başladığı, hatta yayınlanan görüntülerin dahi tartışmalı olduğuna dair haberler yapılmıştır³.

Türkiye'nin, daha doğrusu hükümetin itibarsızlaştırılmasına yönelik haberlerin sayısı da oldukça fazladır. Örneğin geçen yıllarda Türkiye'nin İslamcı terör örgütlerine destek verdiğini⁴ ima eden haberler görmek mümkündür ya da Türkiye'nin Batıya yönelik bir eleştirisi olduğunda bunun aksine haberlerin yapıldığı görülmektedir. 21 Kasım 2016 tarihinde NATO'da konuşma yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan, DAES'in elindeki silahların Batılı devletlere ait olduğu iddiası üzerine BBC, sabah haberlerinde bu konuya hiç değinmesine de DAES'in silahlarıyla ilgili bir video haber yayınlamıştır. Buna göre örgüt, silahları genelde kendi yapmış veya Batı'nın Türkiye üzerinden gönderdiği ve diğer gruplara verilmesi gereken silahları ele geçirmiştir.⁵

28 Şubat Süreci

Adından da anlaşılacağı üzere, 28 Şubat süreci veya post-modern darbesi, önceki darbelerden oldukça farklı şekilde seyretmiştir. Bu süreçte doğrudan silaha başvurulmamış, asker daha az görünür halde kalmış ve medyanın gücü kullanılarak taban desteği sağlanmıştır. Ayrıca darbenin 28 Şubat'ta yayınlana-

2 Gul Tuysuz ve Elliott C. McLaughlin, CNN, 18.07.2016 <http://edition.cnn.com/2016/07/18/middleeast/turkey-failed-coup-explainer/> (erişim: 09.11.2016)

3 Hasnain Kazim Verschörungstheoriennach dem Putschversuch", *Der Spiegel*, 16.07.2016, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tuerkei-verschwoerungstheorien-nach-dem-putschversuch-a-1103356.html> (erişim: 15.11.2016)

4 Christian Kreuzer, "Darum bleibt die Türkei an der Seite des IS", *T Online*, 22.07.2015, http://www.t-online.de/nachrichten/ausland/krisen/id_74797844/nach-suruc-anschlag-darum-bleibt-die-tuerkei-an-der-seite-des-is.html (erişim: 10.11.2016) ve vol Alfred Hackensberger ve Michael Stürmer "Wie die Türkei islamistischen Terroristen hilft", *Die Welt*, 17.08.2016, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article157727376/Wie-die-Tuerkei-islamistischen-Terroristen-hilft.html> (erişim: 09.11.2016)

5 "On the weapons trail: How does IS arm itself?" BBC, 21.11.2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-38056867>, (erişim: 21.11.2016)

nan muhtıra dışında net bir tarihi de olmamıştır. Örneğin, 12 Eylül dendiğinde akla askerin yönetime el koyduğu gün olarak tarihe geçerken 28 Şubat'ta böyle bir şey olmamış, ama hükümetin değiştirilmesi ile sonuçlanacak bir dizi eylemi harekete geçirmiştir. Bu nedenle Batı'nın Türkiye'de yaşananları anlamlandırması veya ciddiye alması zaman almıştır, zira ilk başlarda olaylar darbe şeklinde dahi algılanmamış veya adlandırılmamıştır.

28 Şubatı anlamak için Türkiye'de 1980'lerden sonra yaşanan değişimi bilmek gerekmektedir. Ali Bayramoğlu⁶, 28 Şubat sürecine giden yolu açıklarken toplum içindeki değişimlere değinir ve 1980'li yıllardan başlattığı bu sürece sosyolojik ve siyasal açıdan bakmak gerektiğini ileri sürmektedir. Sosyolojik açıdan Türkiye ciddi bir değişim geçirmiştir ve sonucunda toplumun merkeziyle çevresi arasındaki mesafe azalmıştır. Bu azalma daha görünür hale geldiğinden toplumsal ve siyasal gerginlikler ve buna paralel değişimler meydana gelmiştir.

Nilüfer Göle, ilk bakışta bu değişim modernleşmeye bir tehdit gibi yorumlansa da durumun tam olarak böyle olmadığını, çünkü Türkiye'de yaşanan modernleşme süreci çevre ile merkezin birlikte hareket etmesiyle değil, otoriter bir merkezin çevreyi dışlamasıyla ve hatta baskı yapmasıyla gerçekleştiğini, bunun yanı sıra modernleşmeye ve modernleşmenin standardizasyon eğilimine karşı kültürel farklılıklar ve kimlikler ortaya çıkmaya başladığını belirtir. Nitekim, bu süreçte Kürt kimliği gibi etnik kimlikler, İslami veya Alevi kimlikler ve laik kimlikler hepten ön plana çıkmış ve çatışmalar derinleşmiş, bu kimlikler çevreden merkeze doğru gitmeye çalışınca tehlike olarak algılanmıştır. 28 Şubat sürecinde merkeze yönelen hâkim kimlik İslamcılıktır, bu nedenle kamusal alanı tehdit edici görülmüşlerdir. Bütünüyle elit kesime ait olan bu alanın tanımı ve kontrolü, İslamcılar ve laikler arasında çarpışılan bir alana dönüşmüştür.⁷

90'larda artık farklı kimliklerle insanlar kendini nitelemektedir; Kürt, İslamcı, laik, kentli gibi vasıflar ön plandadır ve böylece kültürel talepler ekonomik taleplerden öncelikli hale gelmiştir. Bu yeni kimliklere vurgu yapılmasının nedeni ise daha önce dışlanan bu kesimlerin aydını, medyası ve kaynak oluşturması bakımından güçlenmesidir; bir diğer neden de küreselleşme olarak ortaya konmuştur. Küreselleşme, paradoks gibi görünse de yerel anlamda bireysel kimliklere sahip çıkılmasına sebebiyet vermiştir. 1990'ların şartlarına geri dönecek olursak bir temsiliyet krizinin yaşandığı açıkça görülmektedir.

6 Ali Bayramoğlu, *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*, İletişim Yayınları, 2007, ss.11-15.

7 Nilüfer Göle, 2000, "La Laïcité, L'Espace Public et le Defi Islamiste en Turquie", *Confluences Mediterranee*, No. 33, s. 90.

Merkez partiler farklı görüşlerinden uzaklaşıp merkezîyetçi, tekçi, resmi görüşü benimsemeye başlamışlardır. Değişen taleplere cevap veremeyen siyasî yapı toplumsal krizlere neden olmuş ve toplumsal gruplar arasında çatışma ve kopuşlar meydana gelmiştir. Bayramoğlu, Türkiye’de sermaye yapısının farklılaşmasına da dikkat çekmektedir. Artık ülkede daha esnek küçük ve orta ölçekli işletmeler yeni iktisadi aktörler olarak gündemdedir. KOBİ’ler büyük olmayıp gelen taleplere hızlı cevap vermeleri özellikleriyle ön plana çıkmışlardır. Elbette buna paralel olarak koruma duvarları gibi büyük sermayeyi önceleyen unsurların da ortadan kalkması büyük bir etkindir. Böylece sadece kültürel anlamda bir farklılaşma ve kutuplaşma meydana gelmemiş aynı gelişme iktisadi alanda da yaşanmıştır. Bundan siyasî sonuçların doğması da kaçınılmaz olmuştur.⁸

28 Şubat sürecinin ne zaman başlayıp bittiğini belirlemek kolay değildir. Özellikle sonuçları açısından süreç tartışmalıdır. Üzerinden 11 yıl geçtikten sonra dahi 2008 yılında başörtüsüyle resepsiyona katılma veya cumhurbaşkanı eşinin başının örtülü olamayacağı gibi konular hep gündemi işgal etmeye devam etmiş, yani Ak Parti’nin ikinci kez ve güçlü şekilde iktidara gelmesinden sonra dahi sürecin etkileri devam etmiştir.

Yine de, hükümeti yerinden eden ve siyaseti yeniden dizayn eden muhtıra 28 Şubat 1997’de yayınlanmakla birlikte sürecin Refah Partisinin (RP) yükselişiyle başladığını söylemek mümkündür. 1994 yılında gerçekleşen yerel seçimlerde çok sayıda belediyenin yanı sıra, hem İstanbul hem Ankara büyükşehir belediyelerini RP kazanmış ve uzun süre devam edecek tartışmalara neden olmuştur.

RP, ertesi yıl yapılan genel seçimlerden çok oy alan parti olarak çıkmış; diğer partiler oy kaybetmiş ve meclis çok parçalanmış bir görünüm kazanmıştır. RP 158 milletvekili ve %21.4’lük oy oranı ile en çok sandalye alan parti iken bunu izleyen Anavatan Partisi (ANAP, %19.6 oy oranı, 132 milletvekili), Doğru Yol Partisi (DYP %19.2 oy oranı, 135 milletvekili) ve Demokratik Sol Parti (DSP %14.6 oy oranı, 76 milletvekili) olmuştur. %10.7 ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) barajı zor geçmiş Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ise %8.2 ile baraj engeline takılmış ve hiç milletvekili çıkaramamıştır.⁹ Merkez sağda ciddi bir bölünme olmuş ve merkezin iki partisi de lider olarak seçimlerden çıkamamıştır.

8 Bayramoğlu, a.g.e., ss. 23-28.

9 YSK Bildirisi: 3 Ocak 1996 günlü ve 22512 Mükerrer sayılı Resmi Gazete.

Bunun temel nedenlerinden biri olarak seçim öncesi DYP ve ANAP arasındaki çekişme ve sağ muhafazakâr politikalar üretmedeki yetersizlikleri ileri sürülmektedir. Bayramoğlu, RP'nin başarısını açıklarken birkaç hususa birden dikkat çekmektedir. Buna göre, merkez sağın zafiyeti bir hızlandırıcı faktör olsa da, sadece bununla gelen bir başarıyı açıklamak doğru değildir. RP'nin talebi, tarafların bir cephede yoğunlaşmasını ifade etmektedir. RP, birçok soruna rağmen gerilimi sistem içinde tutmuştur¹⁰.

Devam eden süreçte yaşananların hepsine değinmek yerine 28 Şubat sonrasını kısaca özetlemek yararlı olacaktır. Bu özette, kronolojik bir perspektiften ziyade yaşanan olayları belli başlıklar altında ele almak tercih edilmiştir¹¹:

Kurulan hükümetin devrilmesi veya istifaya zorlaması için çeşitli yöntemlere başvurulduğu görülmektedir; örneğin, hükümete sivil toplum kuruluşlarından veya diğer kuruluşlardan çağrı yapılmıştır. Bu bağlamda Eylül 1996'da Barolar Birliği başkanı Eralp Özgen ve Yargıtay başkanı Müfit Utku, adli yargı açılışında laiklik vurgusu yapmışlar, aynı ay içinde TÜSİAD (Rahmi Koç ve Sakıp Sabancı) erken seçim talebinde bulunmuştur. Aralık 1996'da Üniversiteler de sürece dahil olmaya başlamış, rektörler komitesi deklarasyonu yayınlanmış, Ocak 1997'de Türk-İş öncülüğünde hükümete uyarı mitingi yapılmıştır.

Bunun dışında, laiklik vurgusu veya laik sistemin tehdit altında olduğunu ima eden çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Ağustos 1996'da başbakanın ilk yurtdışı gezisini İran'a yapması eleştirilmiş, gazeteler bu olayı 70 yıllık Batılı imajımız yok ediliyor şeklinde manşetlere taşımıştır. Yine aynı bağlamda Afganistan'daki Taliban meseleleri manşetlerde tartışılmış, böylece Türkiye'de yaşananların gerçek bir tehdit olduğu Afganistan üzerinden kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Taliban'a atfen "laikliğin kıymetini bilin" ifadesini kullanması şüphesiz tesadüf değildir.

Söz konusu tehdit algısının bir ayağının da Türkiye'deki gruplar üzerinden oluşturulduğu anlaşılmaktadır, zira Ekim 1996'da bir anda Aczmençiler konusu gündeme gelmiş, 113 kişi tutuklanmış ve bu konu manşetlerde, prime time haberlerde ilk haber olarak ele alınmıştır. Üstünden iki ay geçmeden Fadime Şahin olayı gündeme gelmiş, aynı zamanda Ali Kalkancı televizyonlarda görünmeye başlamış ve buna daha sonra eşi Emire Kalkancı da gös-

¹⁰ Bayramoğlu, *a.g.e.*, ss. 46-47.

¹¹ Mustafa Erdoğan, *28 Şubat: Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, 2007, s. 9-14. Ayrıca kronoloji için kullanılan diğer iki kaynak: <http://www.tumgazeteler.com/?a=4748992&cache=1>, http://www.habervakti.com/?page=news_details&id=6336

teriyeye katılmıştır. Akabinde Oramiral Güven Erkaya, irticanın PKK'dan daha tehlikeli olduğunu ileri sürmüştür.

Sürecin bir yandan da siyaset ve derin devletle de bağlantılı olduğuna dair işaretler bulunmaktadır. Eylül 1996'da Mesut Yılmaz, hükümetin devrileceğini ima etmiş, İsmet Sezgin ve Mehmet Ali Yılmaz, yeni parti kurmak için harekete geçmiştir. Sürecin belki de en tuhaf olayı 3 Kasım 1996'da gerçekleşen Susurluk kazasıdır. Bu kazada emniyet müdürü Hüseyin Kocadağ, mafya lideri Abdullah Çatlı ve Gonca Us hayatlarını kaybederken milletvekili Sedat Bucak ağır yaralanmış; ülke mafya, devlet, hükümet ilişkisini tartışırken hükümet kanadından bu olayın ciddiye alınacak bir yanı olmadığı -"fasa fiso" denerek- dile getirilmiştir. Daha sonra Susurluk Komisyonu'na ifade veren Kenan Evren, "Bu tür işler, Cumhurbaşkanı düzeyinde konu olmaz. Gizli servisler istihbarat alabilmek için her türlü olanağı kullanırlar. İti uğursuzu da kullanırlar." demiştir

Ardından yaşananlar, adım adım hükümetin devrilmesine doğru götürüldüğüne işaret etmektedir. Zira yeni uygulamalar veya yönetmeliklerle bir takım yetkiler hükümetin elinden alınmış, DGM savcısı Nuh Mete Yüksel; Erbakan, çalışma bakanı Necati Çelik ve milletvekilleri hakkında suç duyurusu yapmış, daha sonra da partinin kapatılması için girişimlerde bulunulmuştur. Ayrıca, Başbakanlık Kriz Yönetimi Merkez Yönetmeliği yürürlüğe girmiş ve buna göre başbakanlık asker denetimine bırakılmıştır. Hemen ardından Erbakan, izin almaksızın kamu, özel ve askeri yapıyı denetleyebilecek yetkili İnsan Hakları Müsteşarlığı yasa tasarısını hazırlamıştır.¹²

28 Şubat sürecinde, muhtıra yayınlanmadan önce atılan çeşitli adımlar da söz konusudur; mesela Ocak 1997'de yüksek rütbeli subaylar Gölcük'te irtica toplantısı gerçekleştirmişlerdir. Toplantının en önemli sonucu muhtemelen askerin devleti korumakla yükümlü olduğu görüşüdür. Süreci hızlandıran olaylardan biri şüphesiz Sincan'da yapılan Kudüs Gecesidir. Gecede İran büyükelçisi de konuktur ve sergilenen cihat oyunu ülkenin bir numaralı gündemi haline gelmiştir. DGM Kudüs Gecesi etkinliği için soruşturma başlatmış, dönemin Genel Kurmay Başkanı İ. Hakkı Karadayı, komutanlarla toplanmış, İçişleri bakanının görevini yerine getirmesi ve gerekli işlemleri yapması gerektiği açıklanmıştır. 4 Ocak 1997'de Sincan'da tanklar yürütül-

12 Ali Bayramoğlu'nun 28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi adlı kitabında Abdullah Gül ile yapılan bir röportaja yer verilmiş. Abdullah Gül, 28 Şubat sürecini değerlendirirken şöyle demektedir: "Geçen dönem başımıza gelenler, Türkiye'nin gerçeklerini tam tanımadığımız için oldu... En büyük eksikliğimiz, devleti tam tanımamaktı... Hatalar yaptık. Örneğin Başbakanlık'ta yemek meselesi..." Abdullah Gül, birçok konuda devletin kırmızı çizgilerinin olduğunu ancak yönetimdeki öğrendiklerinden de bahsetmektedir.

muş, Orgeneral Çevik Bir bu olayla ilgili, demokrasiye balans ayarı verdiklerini ifade etmiştir.

Bu olayları izleyen süreç içerisinde siyasî kanattan da eylemlere oldukça fazla destek geldiği görülmektedir. Mesela Doğu Perinçek, “Cumhuriyet Devrimi Kanunları uygulansın” kampanyasını başlatmış, Mesut Yılmaz ise RP'nin silahlandığını ileri sürmüştür. Bunun üzerine pompalı silah satışları arttığına dair haberleri yapılmış ve olay MGK'ya taşınmıştır. Demirel, dini siyaset malzemesi yapanların, rejimi bozmaya çalışanların cumhuriyet savcısıyla yüzleşeceğini ve de savcılar ve hâkimlerin görevlerini yerine getireceklerini açıklamıştır.

28 Şubat 1997 tarihinde MGK toplantısı yapılmış ve alınan kararlar hükümete bildirilmiştir. Erbakan, 5 gün direndikten sonra kararları imzalamış ve MGK kararlarını uygulama komitesi kurulmuştur. 18 maddelik karar metninde devrim kanunlarının uygulanması, irticai faaliyetlerinin önüne geçmek üzere yasal düzenlemeler gerektiği, temel eğitimin 8 yıla çıkarılması, imam-hatiplerin bir kısmının meslek okullarına dönüştürülmesi, dinci kadrolaşmanın önüne geçilmesi, silahlı kuvvetlerden ihraç edilenlerin belediyelerde istihdam edilmemesi, dinci kuruluşların izlenmesi, tehdit olarak görülen yayın organlarının takip edilmesi gibi hususlar ele alınmıştır ve bu konularla ilgili çalışmaların yapılması istenmiştir:¹³ TÜSİAD, KESK, DİSK, TİSK ve Türk-İş verilen kararları tam desteklediklerini açıklamıştır.

Kararların ilk uygulaması bağlamında Ankara'da 3 Kuran kursu kapatılmış ve ardından Gebze İmam Hatip Lisesi ile birlikte 8 okula Topçu Alay Komutanı tarafından büst dağıtılmıştır. Mart 1997'de Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grup Başkanı Pauline Gren başkanlığındaki heyetle görüşen Org. Çevik Bir, demokrasi güvencesi vermiş, alınan kararların uygulanması ve taban desteğinin alınması için Genelkurmay, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay üyeleri, rektörler ve gazetecilere karargahta brifing verilmiştir. Ardından erken seçim kararı alınmış ve Vural Savaş, RP için kapatma davası açmıştır. “İslami sermaye” hedef alınmış, savcılara Genelkurmayca İslami sermaye brifingi verilmiştir. Batı Çalışma grubu kurulmuş, 17 Ocak 1998'de Refah Partisi kapatılmış, İçişleri Bakanlığı 80 ilin valisine bölücü ve irticai faaliyetlerle mücadele için talimatlar göndermiş, dönemin İçişleri Bakanı Başeskiöğlu, 300 belediye başkanı hakkında soruşturma başlatmıştır.

13 Erdoğan, Mustafa, “28 Şubat Darbesi” (içinde) 28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, 2007, ss. 15-16.

Bu dönemde İstanbul büyükşehir belediye başkanı olan Tayyip Erdoğan, okuduğu şiirin bölücülüğü teşvik ettiği gerekçesiyle Diyarbakır DGM tarafından mahkum edilmiş, vakıf yöneticilerinin evlerine seri baskınlar düzenlenmiştir. İÜ Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu'nda sınava giren başörtülü öğrenciler, çevik kuvvet ekiplerince zorla dışarı çıkarılmış, bunu takiben başörtüsü yasağı bütün kamu kurumlarında uygulanmaya başlanmış; bu yasağa ilahiyatlar ve imam-hatipler de dahil edilmiş, hatta bazı üniversitelerde “ikna odaları” kurulmuş, Yeniden Doğuş Partisi Genel Başkanı Hasan Celal Güzel, Kayseri’de türban yasağına ilişkin sözleri üzerine dava açılarak tutuklanmıştır.

Sürecin geniş tabanlı yürütülmesini sağlayan önemli uygulamalardan birisi de brifingler olmuştur. 28 Şubat muhtırasından önce de yapılan brifingler, muhtıra sonrasında medya patronlarına, basın çalışanlarına, üniversitelere, yargı mensuplarına, imamlara vs. verilmiştir. Amaç, medyayı, üniversite yöneticilerini ve de yargıyı siyasal İslam oluşumlarına karşı ön yargılı hale getirmektir.¹⁴ Brifingler, TSK’nin, milli askeri stratejik konseptte yaptığı değişiklikleri anlatmış ve ülkeye yönelik tehdit değerlendirmesinde birinci sırayı ilk kez iç tehdidin yani özellikle irticai hareketlerin kastedildiğini bildirmiştir.¹⁵ Böylece merkezi ezan ve merkezi vaaz uygulamasına paralel Milli Güvenlik Akademisi tarafından din görevlilerinin de brifinglere tabii tutulmasına karar verilmiştir.¹⁶ Yüksek yargı mensuplarına ve bazı hâkim ve savcılara verilen brifingler bu kişiler tarafından hukuksuzluğa rağmen kabul görmüştür. Brifinglerin konusu irtica tehlikesi, bunun bertaraf edilmesi ve Batı Çalışma Grubu’nun çalışma biçimleri olmuştur.¹⁷ Brifing verilenler arasında Çankaya köşkü ve bazı milletvekilleri de yer almıştır.¹⁸

Brifinglerle birlikte “elele” söylenen 10. Yıl marşları, podyumlarda bayrak açan makbul Türk kadın tipi mankenler tarafından da söylenmekteydi.¹⁹ Gazetecilere verilecek bir brifinge Umur Talu da çağırılmış ve komutanların öyle bir rolü ve hakkı olmadığına inandığı için gitmemiştir. Ancak Talu, şahit

14 Mustafa Erdoğan, “28 Şubat Darbesi”, (içinde) *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 19.

15 Ali Özgen, *28 Şubat Sürecinin Siyasal Açından Neden ve Sonuçları*, Muğla Üniversitesi, Kamu Yönetimi ABD, Muğla, 2008, s.91.

16 Yılmaz Ensaroğlu, “28 Şubat’ın İnsan Hak ve Özgürlüklerine Etkileri”, (içinde) *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 84.

17 Reşat Petek, “28 Şubat’ın Hukuk Dünyasına Yansımaları”, (içinde) *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 110.

18 Nevzat Tarhan, “Öğretici Darbeler”, (içinde) *28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 179.

19 Sibel Eraslan, “28 Şubat 1997’nin Hedefindeki Kadın Kimliği”, (içinde) *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 139.

olduğu bir olayı köşesinde paylaşmıştır; buna göre sivil kıyafetiyle Özkasnak bir toplantıdadır ve konuşmacı olan İlnur Çevik'in eline bir not tutturmuş ve Çevik bunu sıkılarak okumuştur. Bu olayı yazdığı için Talu'nun işine son verilmek istenir ve nitekim işine son verilir. Talu, Aydın Doğan'ın kendi bildiği kadarıyla üç kez Genelkurmay'a gittiğinden de bahsetmektedir. Birand, Tiflis gezisinde Mesut Yılmaz'ın Genelkurmay ile ilgili konuşmak istemediğini ve bazı sıkıntılarının olduğunu yazınca Genelkurmay bir açıklama yaptığını ve Mesut Yılmaz'ın bunun üzerine "beni yanlış anlamış" dediğini aktarır. O dönem Sabah gazetesi ile Genelkurmay arasında iletişim sağlayan Fatih Çekirge, bazı gazetecilerin PKK'dan para alarak yazı yazdığını Genelkurmay'ın ortaya koyacağını ifade etmiştir. Şemdin Sakık yakalanıp Türkiye'ye getirildiğinde ifadesinde bazı gazetecilerin PKK'dan para alıp yazdıklarını söylemiştir. Daha sonra Sakık, bu ifadeyi kendisinin vermediğini söyleyecektir ama "ifşa" edilen gazeteciler işlerinden atılmışlardır.²⁰

28 Şubat darbesine ilişkin bu kısa özetin ardından, darbe sürecine Batılı devletlerin, daha doğrusu Batı medyasının genel olarak bakışı ele alınacaktır.

Batı Medyası ve İslam Algısı

Batının bakış açısını anlamak için 28 Şubat sürecinden önce genel anlamda İslam'ın nasıl ele alındığına bakmak gereklidir, zira söz konusu süreçte darbenin daha ziyade İslamcılık ekseninde gündeme taşındığı anlaşılmaktadır. İslamcılık, İslam, Müslümanlar gündeme geldiğinde bu kavramların pek de birbirinden ayrılmadığını, hatta bir de "yan anlamlarıyla" tartışıldığı göze çarpmaktadır. Fundamentalizm, gericilik, radikalleşme, tehdit gibi kavramların hep birlikte zikredildiği hatta sembollerle de algının sıkça beslendiği görülmektedir.

28 Şubat darbesinin Batı medyasında doğrudan ele alınmadığı, ancak üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra retrospektif anlamda gündeme alındığı görülmektedir. Ancak 28 Şubat'a giden süreç ve sonrasında yaşananlara yer verilmiş, fakat daha çok İslamcı tehdit üzerinden haber konusu yapılmıştır. Şöyle ki, silahların kullanıldığı bir darbe olmasa da askerin fiilen müdahalesi olmasına rağmen mesele, bir darbe şeklinde ele alınmamış, daha ziyade laiklik tehdidi ve İslamcılık tehlikesi bağlamında gündeme getirilmiştir. Burada kast edileni anlamak için birkaç haberden alıntı yapmakta fayda olacaktır.

²⁰ Yakın Tarih, İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37, programda 28 Şubat süreci o dönemi yaşayan gazetecilerin gözünden anlatılmış ve gündemi belirleyen konularda görüşlerine başvurulmuştur.

Corriere Della Sera, askerlerin Erbakan'ı yargıladığını ve şeriatı getirmek isteyen RP liderinin laikliği tehlikeye sokacak macerasına dur denildiğini ileri sürmektedir. La Repubblica ise generallerin, Türkiye'ye şeriatı getirmeyi amaçlayan Erbakan'ın kulaklarının çekildiğini söylemektedir. AFP (Fransız Haber Ajansı), MGK'nın devletin laik kurumlarını savunacağı ve İslami radikallere göz açtırılmayacağını vurguladığı bilgisi verilmektedir. Die Welt, laikliğin bekçisi olan Cumhurbaşkanı Demirel ve generallerin, İslamcı Başbakan Erbakan'a karşı sabırları artık tükendiğini belirtmekte ve bugüne kadar el altından yaydıkları düşüncelerini şimdi açıkça söylediklerini ortaya koymaktadır.

Haberlerin hepsindeki ortak nokta, aşırıya giden ve sınırları aşan bir İslamcı başbakanın laikliğin bekçisi olan ordu tarafından durdurulmasıdır. Ayrıca darbenin eleştirilmemesi bir yana, Erbakan hükümetinin sabrı tükettiği, doğru yoldan saptığı, laiklik ve demokrasiyi tehdit ettiği, radikal İslam'a yöneldiği, şeriat getireceği gibi konularla birlikte eleştirildiği göze çarpmaktadır. Daha sonra ele alınacak haberlerde de görüleceği gibi 28 Şubat sürecinde öne çıkanların çoğunda buna benzer konular göze çarpmaktadır.

Batı medyasını analiz ederken, yukarıda da değinildiği gibi, Avrupa'nın Türkiye'ye ve her ne kadar laik bir ülke olsa da İslam'a bakış açısını analiz etmek gerekmektedir. Türkiye Doğu'dan bakanlar için her ne kadar bir Batı ülkesi gibi görünse de Batı için bir doğulu İslam toplumdur ve bakış açılarını bu unsur her zaman etkilemektedir. Bu nedenle Batı'nın İslam'a bakışı Türkiye değerlendirmesinde başat bir rol oynamaktadır. Böyle bir bakışın, Batı'nın da işine geldiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır, zira İslamofobi bu coğrafyada 11 Eylül'den sonra gelişen bir gerçek değil İslam'ın yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan bir vakadır ve siyasiler, özellikle de sağ örgütler tarafından siyasî gündemi belirlemek için kullanılan bir malzeme olmuştur. Medyada gündeme gelen İslam ise elbette bu dini veya toplumları anlamak üzere ele alınmamış, aksine İslam'ın görünür yüzü gündeme ve doğal olarak resimlere taşınmıştır. Tıpkı Türkiye'de olduğu gibi Batı'da da göçmen akımı ve sonraki nesillerin İslam'ı günlük hayatlarında yaşamak istemelerinin en görünür tarafı başörtüsü, türban, çarşaf veya peçe olmuş ve eleştiriler, tehditler, korku unsurlarının bir kısmı bu boyuttan ele alınmış, kadının İslam baskısı altında olduğu "ispatlanmıştır".

Katherine Bullock²¹, Batı medyasındaki İslam algısından bahsederken İslam köktendinciliğinin 1960'lı yıllardaki komünizm gibi bütün dünyanın

21 Katherine Bullock, *Müslüman Kadınları ve Tesettürü Yeniden Düşünmek*, çev. Muhammet Şeviker, Karakalem, İstanbul, 2005, s. 23 vd.

dengeğini bozacağıının söylendiğini ileri sürer. Bunu yaparken de İslam'a dair detayları önceden belirlenmiş bir imaja uydurması gerektiğinin farkındadır ve böylece günümüzde İslam'a dair imajlar, oryantalist bakışın bir ürünü olarak tekrar üretilmektedir. Oryantalist söylemde sahne ve imaj ön plandadır, yani katı bir Doğu-Batı ayrımı yapılmıştır. İslam bu anlamda geri kalmış ötedir ve tesettür Şark'ın metaforu ve ürkütücü İslami unsurdur. Tesettür, baskıyı temsil eder ve kadın hukuki bakımdan erkeklerin köleliğine bırakılmıştır. Piyasada İslam ile ilgili çıkan birçok eser, tesettürle ilgili olmasa da kadının baskı altında olduğuna dair söylemlerde yerini alır. Tesettür korkunun bir parolası olarak gündeme gelir ve basın-yayın organlarında örtülü tehdit veya çarşaf tuzağının altındaki kadınlar gibi ifadelerle haberlere taşınır. Bunun ötesinde İslam aleyhinde tezler geliştirilirken Batılı hayat tarzı yükseklere çıkartılır.

İslam; okullarda başörtüsü takmak, cami inşa etmek, helal yeme-içme taleplerinde bulunmak gibi durumlarda kendini kamusal alanda Avrupa'da da göstermeye başlayınca bu alan doğal olarak çatışmalı hale gelmiştir. Söz konusu İslami gruplar, kendi yerlerini elde etmek için diğerlerini "tehdit eder" olmuşlardır; kendi alanlarını kendi inançları ve İslami yaşam biçimleriyle yontmaya²² başlamışlardır. Batı kamusal alana böyle bir nüfuzu gözlemlerken elbette kendi tarihsel sürecinden doğan algılamalar ve kavramlaştırmalarla değerlendirme yapmaktadır.

Ludwig Ammann, bu bağlamda kamusal ve özel alan arasındaki farkın değişken/çok yönlü olduğunu ileri sürer ve buradaki ayrımı iktisadi bir ayırımdan farklı konumlandırır. Buradaki ayırım, daha çok sosyal yaşam ile ilgilidir. Sosyal yaşam kişisel olmayan kamusal alan ve aile hayatının yaşandığı özel alanlara bölünür.²³ Buradaki ayırım, başörtüsü meselesi için de uygulanabilecek ve mevcut durumu açıklamaya yardımcı olacaktır. Hem İslami toplumlarda hem de Batı medeniyetlerinde başörtüsü özel ve aile içinde kalan bir realiteydi. Bu nedenle de Türkiye'de daha önceleri bir tehdit olarak algılanmadı, diğer iki alan erkeklerini ve erkekler sakallı olmadıkları sürece bu alanda problemsiz olarak var olabilmişlerdi. Kadın başörtüsüyle özel alandan çıkmış ve hem ekonomik hem de siyasal/sosyal alanda varlığını hissettirmeye başlamıştır; başörtülü olduğu için de sadece kadın olarak meydan okumamış, aynı zamanda bazı İslami kesimlerin kadın için öngördüğü özel alandan çıkarak bu kesimden de şimşekleri üzerine çekmiştir. Başörtülü kadının girmeye ça-

22 Nilüfer Göle, "Islamic Visibilities and Public Sphere", (içinde) *Islam in Public*, derleyen: Nilüfer Göle, Ludwig Ammann, İstanbul Bilgi University Press, 2006, s.3.

23 Ludwig Ammann, "Private and Public in Muslim Civilization", (içinde) *Islam in Public*, derleyen: Nilüfer Göle, Ludwig Ammann, İstanbul Bilgi University Press, 2006, ss. 77-79.

lıştığı alan sadece erkek egemen ve dini açıdan sakıncalı değil aynı zamanda “laik” bir özelliğe de sahiptir.

28 Şubat, irtica-islamcılık üzerine oturtulan bir kavramlaştırma ve gerilim yaratma sürecidir. Tıpkı Batı’daki gibi “çağdaş-laik” bir toplum ideali-ne ulaşıldığı varsayılmakta ve bu imgeleme üzerinden yaşantılar ve toplum algılanmaktadır. Laik Türkiye’de 1994 seçimleriyle birlikte kendini gösteren siyasal İslam, sırf Türkiye’yi değil Batı’yı da şaşırtmıştır. Bu nedenle askerinin müdahalesi Batı açısından belki de çok eleştirilecek bir durum gibi görülmemiştir. Medyada çıkan haberlere bakarken bu bakış açısını da göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

28 Şubat Sürecinin Batı Medyasında Aktarılması

28 Şubat müdahalesinin bir darbe olarak algılanıp algılanmadığı ve darbe olarak tanımlandığında ne zaman tanımlandığı ele alınmıştır. Böylece gazete arşivleri el verdiğince 1997-1999 arası ve 2004 sonrası tarihler incelenmiştir. Araştırılan bir diğer konu ise askere ve “demokratik laik cumhuriyetin koruyucusu” olarak konumlarına ve görevlerine yaklaşımdır; yani ordu her şeye rağmen “tehditkar” İslam’ın karşısında olması sebebiyle tercih edilen bir kurum olup olmadığı incelemeye değer bir husustur, zira Batılı toplumlarda askerinin böyle bir görev tanımı söz konusu ve kabul edilir bir durum değildir.

Farklı ülkelerde yansıtılan bu haberlerin hepsinde askeri müdahaleden bahsedilirken vurgu, müdahale üzerinde olmayıp tam aksine askerinin görevini yerine getirdiğinin dair satır aralarında ifadeler kullanılmıştır. Hepsindeki ortak tanımlama laiklik-İslamcılık kavramlarıdır ve bu iki kavram karşı karşıya getirilerek kamuoyu bilgilendirilmiştir. Hiçbirinde askerinin rolüne bir eleştiri olmadığı gibi generallerin arkasındaki geniş destekten bahsedilmiş ve neredeyse “yaramaz” çocuk tasviriyle Erbakan ve İslamcılarının hizaya getirildiği aktarılmıştır.

Almanya

Die Zeit, “Erbakans Provokation”²⁴ (Erbakan’ın provokasyonu) başlıklı yazıda askerinin iyiden iyiye kendini göstermeye başladığı, bardağı taşıran son damlanın Sincan’da yaşanan Kudüs Gecesi olduğu ifade edilmiştir. Hükümet politikalarından sadece askerinin değil çoğunlukta olan laik toplumun da istemediği ileri sürülmüştür; yazı, askerinin rolüne bir eleştiri olmadığı gibi söz

24 Michael Lueders, “Erbakans Provokation”, Die Zeit, 14.02.1997, http://www.zeit.de/1997/08/Erbakans_Provokation (erişim: 20.07.2007)

konusu şartlar altında başka alternatifinin olmadığı ima etmektedir. “Die Armeebroughtkeine Rettung”²⁵ (Ordu kurtarmayacaktır) başlığıyla askerin konumu sorgulansa da İslamcılarla olan ilişkilerinden ziyade toplumun diğer kesimlerinden gelen rahatsızlık ele alınmıştır. Örneğin, TÜSİAD’ın demokratik bir duruşu olduğundan ve askere karşı durduğundan bahsedilmektedir.

“Einreines Lichtfür die Türkei”²⁶ (Türkiye için ‘ak/temiz’ bir ışık) başlıklı yazı, daha çok Tayyip Erdoğan’ın siyasetteki yükselişi, eski söylemleri ve şüphelerle yaklaşılsa da şu anki görüşlerini kapsamaktadır. “Putsch der Paragraphen”²⁷ (Maddelerin darbesi) adlı yazıda darbelerin askerler tarafından değil hukukçular tarafından yapılmak istendiğini ileri sürülmektedir. Su-bayların darbe girişimleri sonuç vermediği ve bunun ardından hukukçuların yersiz iddialarla Adalet ve Kalkınma Partisine (AK Parti) dolayısıyla hükümete son vermek istediği tartışılmıştır.

Der Spiegel’in haber içeriklerine bakıldığında daha karamsar bir hava ve keskin anti-İslamcı bir çizgi göze çarpmaktadır. “Das Land explodiert”²⁸ (Ülke infilak ediyor) başlıklı yazının yanı sıra “Sturz in die Dunkelheit”²⁹ (Karanlığa düşüş) adlı makalede Erbakan öncülüğünde Köktendincilerin (fundamentalist) ilerlemeye devam ettikleri söylenirken, 28 Şubat doğrudan bir müdahale gibi algılanmamaktadır. Bu sürece neden olan unsurlar olarak ise Sincan’da yaşanan Kudüs gecesi, Erbakan’ın İslam ülkelerini bir araya getirme çabası vs. gösterilmektedir. 28 Şubat’ta verilen muhtıra ise “Lektionfür den Lehrer”³⁰ (Hocaya ders) şeklinde haber yapılırken, ilk ‘İslamcı’ başbakan Erbakan’ın koalisyon hükümetinin sona geldiği ve nedenleri anlatılmıştır.

Daha sonraki yıllarda yapılan haberlerde askere karşı tavrın değişebileceği görülmektedir. “Zum Putschwird es nichtkommen”³¹ (Mesele darbeye kadar gitmeyecek) adlı yazıda daha önceki haber metinlerinden farklı olarak “İslamcı” bir yönetim tehdit olarak algılanmamış veya algılansa da askerın tutumu eleştirilmiş ve ordunun demokrasiyi hiç umursamadığı ve katı bir tu-

25 Juergen Gottschlich, “Die Armeebroughtkeine Rettung”, *Die Zeit Online*, Almanya, 25.04.1997 http://www.zeit.de/1997/18/Die_Armeer_bringt_keine_Rettung (erişim: 27.07.2007)

26 Gunnar Köhne, “Einreines Lichtfürdie Türkei”, *Die Zeit Online*, 16.08.2001, 08.09.2013 tarihinde gözden geçirildi, http://www.zeit.de/2001/34/200134_erdogan.xml (erişim: 10.11.2016)

27 Michael Thumann, “Putsch der Paragraphen”, *Die Zeit*, 03.04.2008, http://www.zeit.de/2008/15/Putsch_der_Paragraphen, (erişim: 30.09.2008)

28 Dieter Bednarz, Schumacher, M. (17.06.1996), “Das Land explodiert”, *Der Spiegel*, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8939574.html>, erişim 27.07.2007

29 Dieter Bednarz, (31.03.1997), “Sturz in die Dunkelheit”, *Der Spiegel*, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8687561.html>.

30 Bednarz, Dieter (02.06.1997), “Lektionfür den Lehrer”, *Der Spiegel*, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8720392.html>.

31 Zum Putschwird es nichtkommen, (30.04.2007), <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,480161,00.html>

tum sergilediği yazılmıştır. “TÜRKEI: Drama mit vertauschten Rollen”³² (Rollerin değiştiği drama) başlığıyla verilen haberde, ordunun Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanlığına seçilmesine müdahale etmesinin Batıyı korkuttuğu söylenmektedir. Yazıda bu çatışmanın kökenine inmek için cumhuriyetin kuruluşundan da bahsedilirken, laiklik ve reformların tepeden inme olarak zorla uygulandığı ileri sürülmüştür.

Die Welt de, Türkiye’de yaşananlara zaman zaman yer veren ve süreç içerisinde Türkiye değerlendirmesinde değişiklik gösteren basın organlarından biridir. “Attacke Eins”³³ (Saldırı Bir) başlıklı yazıda Çevik Bir’in soyadı ile çağrışım yapılarak yaşanan iktidar mücadelesi anlatılmakta ve haberde İslamcılardan bahsedilmekte ve ordu müdahalesine ciddi bir eleştiri getirilmemekte, hatta hem Bir hem de Karadayı’nın yaptığı eylemlerin aslında olumlu olduğu ima edilmektedir. “Ewiger Machtkampf mit den Generälen”³⁴ (Generallerle ebedi iktidar mücadelesi) adlı ve 28 Şubat’ın onuncu yılını doldurması nedeniyle ele alınan yazı, generallerin tekrar iktidarı ele geçirme niyetini sorgulamaktadır. Die Welt’te 1997 yılında çıkan makalelerin aksine bu yazıda ciddi bir asker eleştirisi yer almaktadır ve 28 Şubat postmodern bir darbe olarak tanımlanmaktadır. Bu minvalde bir diğer yazıda, “Wemgehört die Türkei?”³⁵ (Türkiye kimin) sorusunu sorarak Türk ordusunun laik cumhuriyetin koruyucusu olarak algılandığı ve ülkede bu nedenle dört kez darbe yapıldığı ifade edilmektedir. Ancak AK Parti’nin Türkiye’yi İslamlaştırmadığı, yaşanan krizi ordunun istediğini ancak tek sorumlusu olmadığı ve bu bağlamda Deniz Baykal’ın ve ordunun baskısına maruz kalan anayasa mahkemesi üyelerinin de sorumlulukları olduğu belirtilmiştir.

İngiltere

“Move to curb Islamic radical sputs spotlight on role of Turkish army”³⁶ (İslamcı radikallerin önünü kesme hareketi, Türk ordusunun rolünü sorguluyor) başlıklı yazı, ordunun Türk siyasetindeki ağırlığından bahsederken, 1997’de ilk İslamcı başbakan olan Erbakan’ın görevden alındığını dile getir-

32 Großbongardt, Annette ve Zand, Bernhard (07.05.2007), “Drama mit vertauschten Rollen”, *Der Spiegel*, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-51449025.html>

33 “Attacke Eins”, (11.04.1997), *Die Welt*, http://www.welt.de/print-welt/article636060/Attacke_Eins.html

34 Boris Kalnoky, (27.02.2007), “Ewiger Machtkampf mit den Generälen”, *Die Welt*, http://www.welt.de/politik/article738371/Ewiger_Machtkampf_mit_den_Generaelen.html

35 Cem Özdemir, (02.05.2007), “Wemgehört die Türkei”, *Die Welt*, http://www.welt.de/welt_print/article845504/Wem_gehoert_die_Tuerkei.html

36 Amberin Zaman, (13.09.2000), “Move to curb Islamic radicals puts spotlight on the role of Turkish army”, *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/1355318/Move-to-curb-Islamic-radicals-puts-spotlight-on-role-of-Turkish-army.html>

miştir. Yazıya göre Erbakan'a isnat edilen suçlar arasında Kürt çocuklarının kendilerine Kürt demesine izin verilmesini önermesi bulunurken, yazıda öne çıkarılan bir başka husus ise AB'nin Türkiye'ye birtakım şartlar öne sürmüştüğüdür. Bu şartlar arasında ordunun siyasetten uzak durması da vardır.

"European court backs Turkey's ban on Islamists"³⁷ (Avrupa mahkemesi, Türkiye'nin İslamcılarını yasaklamasını destekledi) başlığı ile İslamcı Refah Partisinin 1998 yılında yasaklanmasının Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'na aykırı değerler taşıdığından AİHM tarafından kabul edilmesi açıklanmaktadır. Buna göre sivil düzen ve laik demokrasi tehdit edildiğinde parti kapatılabilecektir. Aynı mahkemenin daha önce Kürt ve sol partilerin kapatılması nedeniyle Türkiye'yi mahkûm ettiği ve şimdiki kararıyla önceki kararlarına aykırı bir karar verdiği belirtilmektedir. 2007'de çıkan bir haberde "Turkish anti-Islamic rally draws 500,000"³⁸ (Türkiye'deki İslamcı karşıtı gösteri için 500,000 kişi toplandı), Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı seçiminden kaynaklanan gerilimler üzerinde dururken ülkede şu ana kadar üç darbe yaşandığı ifade edilirken 28 Şubat sürecinden hiç bahsedilmemiştir. Ancak aynı yıl çıkan bir başka haberde "A history of Turkey's coups"³⁹ (Türkiye'nin darbeler tarihi) başlığıyla yaşanan üç darbe ve bir askeri müdahale okuyuculara nakledilmektedir. Orduya karşı daha net tavır "Army meddling 'threatens Turkey's EU chances"⁴⁰ (Ordu müdahalesi, Türkiye'nin AB şansını tehdit ediyor) başlıklı yazıda görülmektedir. Avrupa Birliğinin Türk ordusunun siyasete müdahale etmemesi gerektiği yoksa ülkenin AB'ye girişini tehdit edeceği konusunda uyardığı da eklenmektedir.

Yine de İslamcı "tehdidin" varlığına ilişkin haberlerden bahsetmek mümkündür; örneğin "Turkey's militant Muslims should worry West"⁴¹ (Türkiye'nin militan Müslümanları Batı'dan endişelenmeli) başlıklı yazı, İslamcılarının yükselmesiyle Batı'dan uzaklaştığını ima etmektedir. Yazıda Tayyip Erdoğan'ın gizli İslamcı olduğu ve cumhurbaşkanlığını dindar bir Müslümana yani Gül'e vermek istediği, AK Parti'nin ise İslamcı kökenler taşıdığı ifadeleri göze çarpmaktadır. Ayrıca Atatürk'ün ateşini siyasetçilerin değil as-

37 Ambrose Evans-Pritchard ve Amberin Zaman, (01.08.2001), "European court backs Turkey's ban on Islamists", *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/1336071/European-court-backs-Turkeys-ban-on-Islamists.html>

38 Duncan Hooper, (29.04.2007), "Turkish anti-Islamic rally draws 500,000", *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550073/Turkish-anti-Islamic-rally-draws-500000.html>

39 "A history of Turkey's coups" (30.04.2007), *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550156/A-history-of-Turkeys-coups.html>

40 Amberin Zaman ve Damien McElroy, (03.03.2007), "Army meddling threatens Turkey's EU chances", *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550496/Army-meddling-threatens-Turkeys-EU-chances.html>

41 Con Coughlin, (04.05.2007), Turkey's militant Muslims should worry West, <http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3639635/Turkeys-militant-Muslims-should-worry-West.html>

kerlerin koruduğu ve ülkenin eski İslami yollara sapmasıyla askerlerin kenarda seyretmeyeceği belirtilmektedir.

The Guardian, “Turkey bans Islamist party”⁴² (Türkiye İslamcı partiyi yasakladı) başlığı ile İslamcı Refah Partisinin anayasada belirtilen katı laik ilkelerini ihlal etmesi nedeniyle kapatıldığı belirtmektedir. Ayrıca, yakın tarihte çok sayıda parti kapatılmasına rağmen hiçbirinin bu kadar destek görmediği ileri sürülmektedir. 2008’de yayınlanan “Turkey’s slow-motion coup”⁴³ (Türkiye’nin ağır çekim darbesi) başlıklı yazı, Türkiye’nin içinden geçtiği değişim sürecini anlatırken halkın taleplerine de yer vermektedir. Ak Partinin kapatılma davası demokrasiye bir leke olarak yorumlanırken, 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimi kriziyle yaşananlar bir ağır çekim darbesine benzetilmekte, bu sürece sadece ordunun değil, emekli generallerin “sivil toplum” örgütleriyle, YÖK’ün hükümetin liberal politikalarına karşı direnmeleriyle, medyanın psikolojik savaş yöntemleriyle dahil olduğu ileri sürülmektedir.

BBC, “Turkey Bans The Islamists”⁴⁴ (Türkiye İslamcıları Yasaklıyor) başlığı ile yine RP’nin kapatılması ele alıyor. Bu bağlamda RP’nin 1995 seçilmesine ve ilk İslamcı lider olarak Erbakan’ın başbakan olmasına, ancak ordunun partinin gizli gündemi olduğunu düşünmesi nedeniyle Erbakan’ı istifaya zorladığına değinilmektedir. “Turkey: Battle of the Headscarf”⁴⁵ (Türkiye: Başörtüsü Savaşı) adlı başlıkla din ve laiklik arasındaki çatışma ele alınmış. Yazıda Kemalizm bir dine, ordu mensupları ise yüksek rahiplere benzetilirken, Atatürk’ün dini asıl bir mesele olmaktan çıkarıp ikincil bir konuma koymasından ancak 70’li ve 80’li yıllarda dinin tekrar yükselişe geçtiğinden bahsedilmektedir. Yine de “Islamist conspiracy’ fear in Turkey”⁴⁶ (Türkiye’de İslamcı komplo korkusu) gibi bir haberde hükümetin ve İslamcıların, ordunun ve yazarın üniversite ve yargı mensupları olarak tanımladığı diğer laik kesimlerin gözünde gizli gündemleri olduğu ve İslamcı bir ülke kurmaya çalıştıkları belirtilmektedir.

42 Chris Morris, (17.01.1998), “Turkey bans Islamist party”, *The Guardian*, <http://www.guardian.co.uk/world/1998/jan/17/turkey?INTCMP=SRCH>

43 Araştırma tarihi: 29.12.2009
Bülent Keneş, (30.06.2008), “Turkey’s slow-motion coup”, *The Guardian*, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jun/30/turkey.islam>

44 “Turkey bans the Islamists” (17.01.1998), *BBC*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/48025.stm

45 “Battle of the headscarf” (22.07.2002), *BBC*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/world/2002/islamic_world/2144316.stm

46 Paul Henley, (31.08.2006), “Islamist conspiracy fear in Turkey”, *BBC*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/crossing_continents/5301682.stm

“Timeline: Turkey”⁴⁷ başlıklı yazıda Türkiye’de yaşanan kilit olayların kronolojisi verilmiş, bir alt başlıkta darbeler anlatılmış ve buna göre iki kez darbe kavramı kullanılmıştır. 1971 için ordunun Demirel’i istifaya zorladığı belirtilirken, 28 Şubat için ise askerın hükümete karşı kampanya yürüttüğü ve bunun sonucunda koalisyonun istifa ettiğı anlatılmıştır.

Fransa

Le Monde’dan aktarılan iki farklı tarihli haber, ordu ve siyaset ilişkisini ni konu almaktadır. Ancak 15 Kasım 2000 tarihli haberde resmi siyaset çizgisinden çıkan muhabirleri itibarsızlaştırıyor bilgisi verilmektedir (L’arméeturque a tenté de discréditerdesjournalistesqui ne suivaient pas la lignepolitiqueofficielle)⁴⁸; bu konu ise özellikle Kürt sorunu bağlamında gündeme getirilmektedir. 4 Mart 1997 tarihinde yayınlanan haberde ise ordunun İslamcılarını gözlem altına aldığı bilgisi aktarılmaktadır (Les militaires turcs mettent le gouvernement islamiste sous surveillance)⁴⁹

Le Figaro’dan alınan iki haberin tarihleri yine farklıdır; biri hemen 28 Şubat muhtırası sonrası, diğeri ise 2007’de yaşanan krizler ile ilgilidir. İlk haber “L’arméecontre la dérive islamiste⁵⁰ (Ordu İslamcı sapmaya karşı)”, ordunun laikliğı koruma hamlesinden bahsetmektedir. Diğeri, “La Turquie aubordd’ unegravecrise politique⁵¹(Türkiye ciddi bir krizin eşiğinde)” ordu ve hükümet arasında yaşanan krize işaret etmektedir. Bu haberde laikliğin bekçisi olan ordu tanımlamasının yanı sıra Türkiye’de yaşanan darbelere ve son olarak 28 Şubat konusuna değinilmektedir. Ancak 11.05.2007 tarihli haberde İslamcılarının, haklı kartını orduya karşı oynadığını ileri sürmektedir: “Lesislamiststurcsjouent le peuplecontrol’armée”⁵².

47 Timeline Turkey (10.12.2009), BBC, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1023189.stm

48 Nicole Pope, (15.11.2000), “L’armée turque a tenté de discréditer des journalistes qui ne suivaient pas la ligne politique officielle”, *Le Monde*, http://www.lemonde.fr/archives/article/2000/11/15/l-armee-turque-a-tente-de-discrediter-des-journalistes-qui-ne-suivaient-pas-la-ligne-politique-officielle_3712045_1819218.html?xtmc=l_armee_turque_a_tente_de_discrediter_des_journalistes_qui_ne_suivaient_pas_la_ligne_politique_officielle&xtcr=1, erişim 31.12.2009

49 Nicole Pope, (04.03.1997), “Les militaires turcs mettent le gouvernement islamiste sous surveillance”, *Le Monde*, http://www.lemonde.fr/archives/article/1997/03/04/les-militaires-turcs-mettent-le-gouvernement-islamiste-sous-surveillance_3765805_1819218.html?xtmc=les_militaires_turcs_mettent_le_gouvernement_islamiste_sous_surveillance&xtcr=1, erişim 31.12.2009

50 Claude Lorieux, (03.03.1997) “L’armée contre la dérive islamiste”, *Le Figaro*, <http://www.lefigaro.fr/>, erişim 31.12.2009

51 “La Turquie au bordd’une grave crise politique” (28.04.2007), *Le Figaro*, <http://www.lefigaro.fr/international/2007/04/28/01003-20070428ARTWWW90093-la-turquie-au-bord-dune-grave-crise-politique.php>, erişim 31.12.2009

52 Laure Marchand, (11.05.2007), “Les islamistes turcs jouent le peuple contre l’armée”, <http://www.pressreader.com/france/le-figaro/20070511/281612415968045>, erişim 11.10.2009.

Sonuç

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe teşebbüsü ve sonrasında yaşananlarla ilişkin Batı mediasında yer alan haberlerin tekrar gösterdiği gibi, Batılı devletler için “makbul” ve makbul olmayan” siyasetçilerin olduğu görülmektedir ve buna göre olumlu veya olumsuz tavır alınmaktadır. Böyle bir bakış açısını 28 Şubat sürecindeki habercilikte görmek mümkündür. Darbe yapılmasına rağmen yayınlanan haberlerde, darbeden hiç bahsedilmezken sonucun şaşırtıcı olmadığı ifade edilmektedir. Ordu ve askerden bahsedilirken sabırlarının taşıdığı, kitlesel destek sahibi oldukları, laikliği ve rejimi güvence altına aldıkları gibi konular ön plana getirilirken, dönemin hükümeti için İslamcılık, radikalleşme, cumhuriyetin ilkelerinden sapma, gizli gündem, şeriat taraftarlığı, haddini aşma gibi kavramlar kullanılmaktadır. Böylece bir algı oluşturulmakta ve Türkiye’de gerçekleşen darbenin İslamcılar yüzünden meydana geldiği ve rejimin kaçınılmaz olarak bekçilerine verilmek zorunda kalındığı aktarılmak istenmektedir.

Türkiye’nin kendi içine baktığımızda da darbeye karşı tutumların farklı olduğu göze çarpmaktadır, zira bir tarafta darbeyi eleştirenler bulunurken diğer tarafta müdahale etmesi için askeri davet edenler de olmuştur. Böyle bir taraftarlığı 28 Şubat’ta da görmek, hatta bu kesimin görüşlerinin Batılı algıyı da zaman zaman etkilediğini söylemek mümkündür. Öte yandan da Batılı yayın kuruluşlarının İslamcılara karşı olan çevrenin görüşüne başvurmaya tercih ettiği de göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’deki gelişmeleri gerçek anlamda anlamaya ve doğru biçimde aktarmaya yönelik bir çabanın olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak 2000’lerin ortasına gelindiğinde Batı mediasının bakışında kısmen bir değişim olduğu görülmektedir. Bu dönemde, darbe eleştirisi yapılmakta ve hatta askerin Türk demokrasisi için tehdit edici bir unsur olduğu tartışılmaktadır. Yapılan haberlerdeki söylem değişikliğinin nedenlerinden biri, Ak Parti hükümetinin Avrupa Birliği ile müzakereleri başlatma isteği ve bu bağlamda yapısal değişikliklere gitmesidir. Bir diğer nedeni ise hükümetin sivil toplum kuruluşlarıyla kurduğu diyalog sonucunda Batılı yayın organlarında çıkan haberlerin daha olumlu bir seyir almasıdır; şöyle ki söz konusu sivil toplum kuruluşların görüşlerine başvurulmuş ve ülkede yaşananlar onların perspektifinden aktarılmıştır. Ayrıca, Kürt sorununa veya Alevi meselesine ilişkin girişimlerin olması Türkiye’nin demokratikleşmesi anlamında olumlu algılanmıştır.

Kaynakça

- AMMANN, Ludwig, "Private and Public in Muslim Civilization", *Islam in Public*, derleyen: Nilüfer Göle, Ludwig Ammann, Istanbul Bilgi University Press, İstanbul 2006
- BAYRAMOĞLU, Ali, *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- BULLOCK, Katherine, *Müslüman Kadınları ve Tesettürü Yeniden Düşünmek*, çev. Muhammet Şeviker, Karakalem Yayınları, İstanbul 2005.
- ENSAROĞLU, Yılmaz, "28 Şubat'ın İnsan Hak ve Özgürlüklerine Etkileri", *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2007.
- ERASLAN, Sibel, "28 Şubat 1997'nin Hedefindeki Kadın Kimliği", *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2007.
- ERDOĞAN, Mustafa, "28 Şubat Darbesi", *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2007.
- GÖLE, Nilüfer, "La Laïcité, L'Espace Public et le Defi Islamiste en Turquie", *Confluences Méditerranée* No. 33, 2000.
- GÖLE, Nilüfer, "Islamic Visibilities and Public Sphere", *Islam in Public*, derleyen: Nilüfer Göle - Ludwig Ammann, Istanbul Bilgi University Press, İstanbul 2006.
- ÖZGEN, Ali, "28 Şubat Sürecinin Siyasal Açından Neden ve Sonuçları", *Yüksek Lisans Tezi*, Muğla Üniversitesi, Kamu Yönetimi ABD, Muğla 2008.
- PETEK, Reşat, "28 Şubat'ın Hukuk Dünyasına Yansımaları", *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2007.
- TARHAN, Nevzat, "Öğretici Darbeler", *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2007.

İnternet Kaynakları

- "A history of Turkey's coups", *The Telegraph*, 30.04.2007, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550156/A-history-of-Turkeys-coups.html> (erişim: 30.05.2008)
- "Attacke Eins", *Die Welt*, 11.04.1997, http://www.welt.de/print-welt/article_636060/Attacke_Eins.html (erişim: 30.09.2007)
- BEDNARZ, Dieter, SCHUMACHER, M., "Das Land explodiert", *Der Spiegel*, 17.06.1996, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8939574.html> (erişim: 27.07.2007)
- BEDNARZ, Dieter, "Sturz in die Dunkelheit", *Der Spiegel*, 31.03.1997, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8687561.html> (erişim: 27.07.2007)
- BEDNARZ, Dieter, "Lektion für den Lehrer", *Der Spiegel*, 02.06.1997, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8720392.html> (erişim: 27.07.2007)
- COUGHLIN, Con, "Turkey's militant Muslims should worry West", *The Telegraph*, 04.05.2007, <http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3639635/Turkeys-militant-Muslims-should-worry-West.html> (erişim: 27.07.2007)
- EVANS-PRITCHARD, Ambrose ve ZAMAN, Amberin, "European court backs Turkey's ban on Islamists", *The Telegraph*, 01.08.2001 <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/1336071/European-court-backs-Turkeys-ban-on-Islamists.html> (erişim: 27.07.2007)

- GOTTSCHELICH, Juergen, "Die Armeebringtkleine Rettung", *Die Zeit Online*, Almanya, 25.04.1997
http://www.zeit.de/1997/18/Die_Armee_bringt_keine_Rettung (erişim: 27.07.2007)
- GROßBONGARDT, Annette ve ZAND, Bernhard, 07.05.2007, *Drama mit vertauschtenRollen*,
<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-51449025.html> (erişim: 27.07.2007)
- KAZIM, Hasnain, Verschwörungstheoriennach dem Putschversuch", *Der Spiegel*, 16.07.2016,
<http://www.spiegel.de/politik/ausland/tuerkei-verschwoerungstheorien-nach-dem-putschversuch-a-1103356.html> (erişim: 15.11.2016)
- HACKENSBERGER, vol Alfred ve STÜRMER, Michael, "Wie die Türkei islamistischen Terroristen hilft", *Die Welt*, 17.08.2016, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article157727376/Wie-die-Tuerkei-islamistischen-Terroristen-hilft.html> (erişim: 09.11.2016)
- HENLEY, Paul, "Islamist conspiracy fear in Turkey", *BBC*, 31.08.2006, http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/crossing_continents/5301682.stm (erişim: 30.09.2008)
- HOOPER, Duncan, "Turkish anti-Islamic rally draws 500.000", *The Telegraph*, 29.04.2007,
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550073/Turkish-anti-Islamic-rally-draws-500000.html> (erişim: 30.09.2007)
- KALNOKY, Boris, "Ewiger Machtkampf mit den Generaelen", *Die Welt*, 27.02.2007, http://www.welt.de/politik/article738371/Ewiger_Machtkampf_mit_den_Generaelen.html (erişim: 30.09.2007)
- KENEŞ, Bülent, "Turkey's slow-motion coup", *The Guardian*, 30.06.2008, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jun/30/turkey.islam> (erişim: 29.12.2009)
- KÖHNE, Gunnar, "Einreines Lichtfürdie Türkei", *Die Zeit*, 16.08.2001, 08.09.2013 tarihinde gözden geçirildi, http://www.zeit.de/2001/34/200134_erdogan.xml (erişim: 10.11.2016)
- KREUTZER, Christian, "Darum bleibt die Türkei an der Seite des IS", *T Online*, 22.07.2015,
http://www.t-online.de/nachrichten/ausland/krisen/id_74797844/nach-suruc-anschlag-darum-bleibt-die-tuerkei-an-der-seite-des-is.html (erişim: 10.11.2016)
- "La Turquie au bord d'une grave crise politique", *Le Figaro*, 28.04.2007, http://www.lefigaro.fr/international/2007/04/28/01003-20070428ARTWWW90093-la_turquie_au_bord_dune_grave_crise_politique.php (erişim: 31.12.2009)
- LORIEUX, Claude, "L'armée contre la dérive islamiste", *Le Figaro*, 03.03.1997, <http://www.lefigaro.fr/> (erişim: 31.12.2009)
- LUEDERS, Michael, "Erbakans Provokation", *Die Zeit*, 14.02.1997, http://www.zeit.de/1997/08/Erbakans_Provokation (erişim: 20.07.2007)
- MARCHAND, Laure, "Les islamistes turcs jouent le peuple contre l'armée", *Le Figaro'dan aktaran Press Reader*, 11.05.2007, <http://www.pressreader.com/france/le-figaro/20070511/281612415968045>, erişim 11.10.2009
- MORRIS, Chris, "Turkey bans Islamist party", *The Guardian*, 17.01.1998, <http://www.guardian.co.uk/world/1998/jan/17/turkey?INTCMP=SRCH> (erişim: 29.12.2009)
- "On the weapons trail: How does IS arm itself?" *BBC*, 21.11.2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-38056867>, (erişim: 21.11.2016)
- ÖZDEMİR, Cem, "Wem gehört die Türkei", *Die Welt*, 02.05.2007, http://www.welt.de/welt_print/article845504/Wem_gehoert_die_Tuerkei.html (erişim: 30.09.2007)

- POPE, Nicole, "Les militaire sturcsmettent le gouvernement islamiste sous surveillance", *Le Monde*, 04.03.1997, http://www.lemonde.fr/archives/article/1997/03/04/les-militaires-turcs-mettent-le-gouvernement-islamiste-sous-surveillance_3765805_1819218.html?xtmc=les_militaires_turcs_mettent_le_gouvernement_islamiste_sous_surveillance&xtcr=1 (erişim: 31.12.2009)
- POPE, Nicole, "L'armée turque a tenté de discréditerdes journalistes qui ne suivaient pas la lignepolitiqueofficielle", *Le Monde*, 15.11.2000, http://www.lemonde.fr/archives/article/2000/11/15/l-armee-turque-a-tente-de-discrediter-des-journalistes-qui-ne-suivaient-pas-la-ligne-politique-officielle_3712045_1819218.html?xtmc=l_armee_turque_a_tente_de_discrediter_des_journalistes_qui_ne_suivaient_pas_la_ligne_politique_officielle&xtcr=1 (erişim: 31.12.2009)
- THUMANN, Michael , "Putsch der Paragraphen", *Die Zeit*, 03.04.2008, http://www.zeit.de/2008/15/Putsch_der_Paragraphen, (erişim: 30.09.2008)
- Timeline Turkey, *BBC*, 10.12.2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1023189.stm (erişim: 30.12.2009)
- "Turkey bans the Islamists", *BBC*, 17.01.1998, http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/world/2002/islamic_world/2144316.stm (erişim: 20.05.2007)
- TUYSUZ, Gul ve MCLAUGHLIN, Eliott C., *CNN*, 18.07.2016 <http://edition.cnn.com/2016/07/18/middleeast/turkey-failed-coup-explainer/> (erişim: 09.11.2016)
- ZAMAN, Amberin ve MCELROY, Damien, "Army meddling threatens Turkey's EU chances", *The Telegraph*, 03.03.2007, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550496/Army-meddling-threatens-Turkeys-EU-chances.html> (erişim: 15.05.2008)
- ZAMAN, Amberin, "Move to curb Islamic radicals puts spotlight on the role of Turkish army", *The Telegraph*, 13.09.2000, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/1355318/Move-to-curb-Islamic-radicals-puts-spotlight-on-role-of-Turkish-army.html> (erişim: 12.11.2008)
- "Zum Putschwird es nichtkommen", *Der Spiegel*, 30.04.2007, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,480161,00.html>
- TumGazeteler.com <http://www.tumgazeteler.com/?a=4748992&cache=1>
- Habervakti.com Vakti, http://www.habervakti.com/?page=news_details&id=6336

Televizyon Yayını

"Yakın Tarih", İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37.